

Universitatea „Babeș-Bolyai”

Facultatea de Litere

TEZĂ DE DOCTORAT

**ISTORIA LITERARĂ, CA DISCIPLINĂ ACADEMICĂ ȘI SINTEZĂ
METODOLOGICĂ, ÎN VIZIUNEA LUI D. POPOVICI.
REÎNTEMEIERE, REFLECȚIE, RESTITUIRE**

– rezumat –

Conducător științific :
Prof. dr. Ioana Bican

Drd. Emanuela Rețe (căș. Porumb)

Cluj-Napoca

2016

Cuvinte-cheie: *Arhiva D. Popovici, istoria literară, cursuri universitare, documente de arhivă, programe de cursuri, prelegere, discurs didactic, procedee logice, procedee retorice, Reforma învățământului din 1948, marxism, comunism, istorismul pozitivist, impresionism.*

Abstract: Studiul de față reprezintă o tentativă de a recupera rolul lui D. Popovici în istoria universității și a Literelor clujene, dar și o relectură din perspectivă didactică a cursurilor universitare ale profesorului clujean. Întrebările noastre au vizat înțelegerea modului în care profesorul, de la catedră, a reușit să transmită studenților săi o nouă viziune asupra istoriei literare ca disciplină, în general, asupra istoriei literare românești în special. Schimbările pe care le-a propus atât în metodologia abordării fenomenului literar, în funcție de materialul supus atenției, cât și în modul de transmitere a conținutului informațional, înregistrate în discursul didactic al lui D. Popovici, reprezintă un pas important în evoluția predării disciplinei la nivel universitar. Știm că așa s-a întâmplat pentru câteva generații de studenți din rândul cărora mulți au devenit, de asemenea, personalități marcante ale vieții culturale și universitare românești în perioada postbelică.

Rezumat:

Preocupare de căpătâi de-a lungul timpului, reflecția asupra trecutului, reconstituirea acestuia (din dorința de a-l înțelege) aduc împreună, în jurul unor narațiuni, generații diferite, în procesul de transfer de experiență și de cunoaștere, dinspre cei care au trăit trecutul înspre cei ce se pregătesc să trăiască viitorul. Dar uneori, când memoria oamenilor nu mai poate da seamă despre evenimente prea îndepărtate în timp, nu ne rămâne decât să facem apel la memoria documentelor, pentru că ele pot „vorbi” despre întâmplări și destine. Din documente de arhivă pot fi reconstituite culoarea (și chiar nuanțele), spiritul și mentalitățile unei epoci. Cercetarea științifică, în mod deosebit cea istorică, dar și cea filologică, este susținută și mult îmbogățită prin accesul la mărturii scrise care surprind diferite aspecte ale vieții cotidiene, literare și universitare.

În istoria universității clujene există numeroase personalități care prin activitatea lor au contribuit la dezvoltarea acestei prestigioase instituții; deși, aparent, se bucură de același prestigiu, unora le-au fost dedicate numeroase studii, altora doar memoria colectivă le recunoaște importanța. Istoric al literaturii, comparatist, cercetător, profesor universitar – sunt doar câteva din ipostazele în care D. Popovici este prezent în evocările scrise ale celor care l-au cunoscut. Cu toate că impactul pe care l-a avut asupra istoriei

Universității clujene, și în mod special asupra Facultății de Litere, este considerat de către universitari ca o evidență, profesorul clujean nu a avut parte, încă de o reconstituire a parcursului său, nici în plan personal, nici în cel profesional. Întrucât D. Popovici a marcat evoluția universității din Cluj, o universitate foarte tânără pe atunci, prin statuarea istoriei literare ca disciplină academică, cercetarea noastră își propune să reconstituie activitatea universitară a savantului, al cărui nume este de cele mai multe ori asociat momentului creării în cadrul Facultății de Litere a unei adevărate școli de filologie (recunoscută și azi), nu doar în peisajul universitar românesc, ci și în cel european. Suntem interesați, de asemenea să redeschidem o posibilă dezbatere în jurul personalității istoricului literar D. Popovici, cu atât mai mult cu cât „viața și opera” sa au constituit doar subiectul unor preocupări sporadice, nesistematice, fără să se fi concretizat într-o lucrare științifică de sinteză, atât de necesară, în opinia noastră, în cultura română.

Cercetarea de față s-a organizat în cinci capitole, fiecare cu o tematică diferită dar complementară celorlalte, și de asemenea cu metode de lucru diferite. În primul capitol am făcut un *Recurs la memoria documentelor*, în special la cele din fondul Popovici-Petrescu, găzduite de Biblioteca Județeană „O. Goga”, Cluj-Napoca. Prin reconstituirea parcursului lui D. Popovici, a devenirii sale, am căutat să oferim punctele de reper necesare situării profesorului în peisajul universitar interbelic. Luând în considerare impactul istoriei generale asupra destinului universității, am refăcut, parțial, contextul istoric și politic din perioada în care D. Popovici a funcționat în universitatea clujeană. Am optat pentru o prezentare cronologică a evenimentelor, grupându-le în funcție de cele mai importante capitole ale vieții lui D. Popovici, și am permis ca dimensiunea personală să se intersecteze cu dimensiunea istorică, în constituirea subcapitolelor. Mai mult decât o inventariere a unor evenimente, ne-am propus realizarea unor *Reflecții pe marginea unui destin*, încercând mai întâi să vorbim *Din documente... despre copilărie*, ca să-l urmărim apoi pe *D. Popovici, făurindu-și o carieră*. Importante în devenirea unei personalități sunt, de asemenea *Studiile și mentorii*, care i-au imprimat un anumit parcurs lui D. Popovici. Un alt episod demn de atenție este *Intrarea lui D. Popovici în universitate* (1936), care se realizează în urma unui *Concurs celebru*. Dar istoria se tulbură și astfel adevărește încă o dată că omul se află *sub vremuri*, când *D. Popovici, în refugiu la Sibiu*, face eforturi extraordinare pentru a duce mai departe menirea formativă a universității.

Revenirea la Cluj (1945), înseamnă, pentru Popovici, nu doar împlinirea unor speranțe, ci, din nefericire, și pierderea autonomiei universității, odată cu *obligația de a forma „omul nou”*. În pofida faptului că a plecat mult prea devreme dintre ai săi, D. Popovici și-a pus amprenta nu doar asupra „Literelor” clujene ci, mai ales asupra oamenilor care, în absența mentorului, i-au devenit *Discipoli și urmași*.

Cel de-al doilea capitol pornește de la discuțiile în jurul constituirii istoriei unei literaturi naționale, care preced abordarea statutului istoriei literare ca disciplină, în cadrul culturii respective, și nu numai. Astfel, ne-a interesat stadiul dezvoltării disciplinei în momentul formării lui Popovici la Paris, dar și transformările ulterioare, surprinse în dezbaterile românești, în jurul metodelor de analiză a fenomenului literar. Am urmărit apoi polarizarea istoricilor literari români între istorismul pozitivist și impresionismul criticii, cu intenția declarată de a sublinia atitudinea și raportarea lui Popovici față de cele două extreme, manifestate în peisajul românesc. De la primele studii publicate în periodice, marcate de istorism, trecând prin formalism către concepția de sinteză a structuralismului îmbinat cu istorismul, pe fondul criticii genetice (din ultimul curs universitar), evoluția concepției critice a lui D. Popovici este convergentă cu aceea a principalelor direcții teoretice ale istoriei literare, din epoca sa, însă parcursul său critic a fost realizat prin acumularea într-un sistem totalizator a principalele descoperiri, metode critice, selectându-le conform viabilității și aplicabilității lor în tratarea istoriei literaturii.

În capitolul al treilea, am deplasat accentul înspre ipostaza profesorului universitar D. Popovici, în dialog cu studenții, prin intermediul dezbaterilor de la cursurile de *Istoria literaturii moderne*. Păstrate în arhiva care-i poartă numele, cursurile lui aduc un plus de lumină pentru refacerea unui ansamblu a operei profesorului clujean. Frecvența și durata cursurilor, tematica acestora, metodele folosite, judecățile formulate asupra unor curente ale literaturii sau asupra unor autori, au constituit pentru noi tot atâtea elemente pe care am căutat să le interpretăm prin prisma personalității autorului. Am considerat că o scurtă istorie a predării literaturii române în universitățile românești este necesară pentru contextualizarea cursurilor lui Popovici în mediul academic al epocii sale. Pe această bază, am putut argumenta noutatea predării și contribuția lui D. Popovici la dezvoltarea disciplinei, prin cursurile sale de Literatură Română Modernă. De asemenea, am putut reconstitui receptarea cursurilor de către contemporani. Pentru

aceasta, am recurs la o serie de analize comparative ale cursurilor profesorilor D. Caracostea (mentor al lui Popovici), G. Bogdan-Duică (predecesorul său la catedra universității clujene, deși cu el Popovici nu a avut niciun fel de contacte directe), și I. Breazu (contracandidatul său la concursul pentru ocuparea postului de profesor, apoi – succesorul său implicit, după 1952). Istoria postbelică, reflectată în documentele proiective ale cursurilor lui D. Popovici ne-a oferit într-o reconstituire insolită, problema importantă a transformărilor impuse de noua orânduire comunistă asupra predării disciplinelor de studiu din universitate.

În cel de-al patrulea capitol, am încercat restituirea imaginii profesorului prin analiza unor activități, unele care precedă actul predării (lecturile în biblioteca personală) și altele (crearea unor opere literare) care îl completează fericit pe acesta. Dacă imaginea lui D. Popovici în intimitatea bibliotecii personale poate fi relativ ușor dedusă din bogăția informației (neostentative, totuși) existente în cursurile sale, cea a scriitorului preocupat de actul elaborării literaturii, aflat în căutarea celei mai potrivite forme de manifestare a spiritului creator este surprinzătoare și reprezintă una din perspectivele inedite pe care ne bucurăm că le-am putut oferi aici. În acest context, interesează legăturile ce se stabilesc între D. Popovici istoricul literar și D. Popovici scriitorul, cu privire la teme și înțelegeri ale literaturii.

În ultimul capitol, dedicat (dis)cursurilor profesorului, am optat pentru analiza discursului, cu intenția de a identifica, a analiza și a restitui, astfel, acele elemente care fac din prelegerile lui D. Popovici texte „vorbite”, având o destinație precisă, vehiculând o știință „tradusă” și comunicată studenților cu scopuri formative și (deopotrivă) informative. Cercetarea noastră a avut în vedere, în acest capitol, doar textele definitive ale cursurilor, constituite și păstrate în integralitatea lor, nu și fragmentele nedefinitive. Am considerat că este importantă atât analiza întregului curs, cât și a construcției fiecărei prelegeri în parte. Cele patru cursuri universitare pe care le-am studiat astfel sunt: *Literatura în epoca „luminării”*, *Literatura română modernă. Tendința de integrare în ritmul cultural european*, *Eminescu în critica și istoria literară* și *Poezia lui Mihai Eminescu*. Am căutat să înțelegem modul cum se construiesc acestea: structura lor, dar și digresiunile, indicațiile bibliografice inserate în discurs, definițiile și explicațiile, demonstrația și argumentarea constituie câteva din modalitățile de realizare a dimensiunii

logice în cursurile lui Popovici. În plan retoric, prin discursul didactic, D. Popovici vizează, pe de-o parte transmiterea ideilor, dar, în egală măsură, acordă importanță retoricii sale, ca model implicit al studenților, printr-o argumentare bogată, riguroasă, pusă în valoare de un stil ales și un limbaj agreabil, de fluența discursului, într-un cuvânt – de priceperea de a exprima adevărul frumos și convingător. Utilizarea persuasivă a figurilor și procedurilor retorice (metafora, interogația retorică, repetiția și ironia) se bazează pe distincția dintre sensul propriu și sensul figurat al termenilor: atunci când profesorul recurge la arta utilizării figurative a limbajului, comunicarea didactică devine mai performantă, iar, prin intermediul cercetării noastre, tocmai acest aspect dorim să-l demonstrăm: că D. Popovici este autorul unor (dis)cursuri performante.

Titlul cercetării noastre așază în centru *Istoria literară ca disciplină academică și sinteză metodologică în viziunea lui D. Popovici*, astfel că am căutat să identificăm, mai întâi, care este concepția profesorului clujean asupra acestui domeniu al cunoașterii, și care sunt personalitățile și școlile care și-au pus amprenta asupra formării sale. Am urmărit și traseul parcurs în abordarea fenomenului literar și ajustările aduse metodelor de studiu în funcție de materialul supus atenției. Și pentru că în (dis)cursurile lui, D. Popovici a realizat adevărate sinteze metodologice, am căutat să demonstrăm importanța procedeele logice și retorice în validarea și autorizarea discursului didactic, capabil de acțiuni transformatoare asupra dimensiunii cognitive și comportamentale a studenților

Fiecare capitol în parte a necesitat apelul la studii diferite și la metode de cercetare diferite. Cu siguranță că fiecare capitol poate fi dezvoltat, cu siguranță că există numeroase aspecte ce merită aprofundate, ce pot constitui tot atâtea puncte de plecare pentru cercetări viitoare. Metodele de investigație folosite au vizat, în primul rând, selecția documentelor și organizarea după criteriul cronologic a materialului de prelucrat, apoi culegerea unor documente manuscrise (programe de cursuri și creații lirice aparținându-i lui D. Popovici), pe care le-am restituit în *Anexele tezei*. Informațiile obținute au fost supuse operațiilor de analiză și sinteză, demersul principal fiind unul analogic. În demersul nostru am privilegiat textul ca atare al cursurilor păstrate în arhivă, făcând trimitere la textul editat (seria *Studii literare*) doar acolo unde a fost cazul. Exercițiul de critică genetică a reprezentat, de asemenea, o metodă importantă pentru compararea programelor de cursuri din perioada imediat următoare Reformei

CUPRINS

Lista abrevierilor utilizate pentru scrierile lui D. Popovici	4
INTRODUCERE	6
1. D. POPOVICI. RECURS LA MEMORIA DOCUMENTELOR.....	13
1.0. Introducere. Reflecție pe marginea unui destin.	13
1.1. Din documente... despre copilărie	17
1.2. D. Popovici, făurindu-și o carieră. Studii și mentori	24
1.3. Un concurs celebru. Intrarea lui D. Popovici în universitate.....	31
1.4. Omul sub vremuri. D. Popovici, în refugiu la Sibiu.....	38
1.5. D. Popovici și obligația de a forma „omul nou”.....	51
1.6. D. Popovici prin timp. Discipoli și urmași.....	64
2. ISTORICUL LITERAR ÎN ISTORIA LITERATURII ROMÂNE	71
2.0. Introducere.....	71
2.1. Istoria literară interbelică europeană - „istorie a formelor literare”	75
2.2. Istoria literaturii române interbelice, între „istorismul pozitivist” și „impresionismul” criticii	78
2.3. Concepția literară a lui D. Popovici - „între istorie și tipologie literară”	86
2.4. Popovici despre Popovici sau „portretul autorului în text”	91
2.5. Între istoria generală și istoria literaturii – problema periodizării	96
3. ISTORICUL LITERAR LA CATEDRĂ	101
3.0. Introducere.....	101
3.1. O scurtă istorie a predării literaturii române în universitățile românești	103
3.2. Cursuri de literatură română predate – noutatea abordării lui Popovici.....	107
3.2.1. La început de carieră universitară - <i>Literatura română în epoca „luminării” și Literatura română modernă. Tendința de integrare în ritmul cultural occidental</i>	109
3.2.2. <i>Eminescu în critica și istoria literară și Poezia lui Eminescu – sau un alt mod de a preda „problema” Eminescu</i>	117
3.3. „Preluarea ștafetei”: o analiză comparativă a cursurilor profesorilor D. Caracostea, G. Bogdan-Duică, D. Popovici și I. Breazu.....	123

3.4. Programe universitare - Istoria reflectată în documentele proiective ale cursurilor lui Popovici	130
4. ISTORICUL LITERAR ÎN OPERA DE FICȚIUNE ȘI ÎN BIBLIOTECA PERSONALĂ.....	136
4.0. Introducere.....	136
4.1. D. Popovici, un scriitor?.....	137
4.2. Istoricul literar în intimitatea bibliotecii personale	150
5. O ANALIZĂ A (DIS)CURSURILOR LUI D. POPOVICI DIN PERSPECTIVA ELEMENTELOR DE DIDACTICITATE	154
5.0. Introducere.....	154
5.1. Comunicarea didactică în universitate.....	156
5.1.1. Discursul științific vs. discursul didactic	158
5.1.2. Prelegerea ca formă de transmitere a cunoașterii în universitate	166
5.2. Dimensiunea cognitivă a discursului - procedee logice	175
5.2.1. Definiția	176
5.2.2. Explicația	177
5.2.3. Demonstrația.....	180
5.2.4. Argumentarea	183
5.3. Procedee retorice sau dimensiunea afectivă a discursului didactic	185
5.3.1. Metafora.....	188
5.3.2. Repetiția.....	190
5.3.3. Interogația retorică.....	192
5.3.4. Ironia.....	194
CONCLUZII.....	198
BIBLIOGRAFIE	202
ANEXE.....	217